

“BİR ARADA YAŞAMANIN KURAL(LAR)I: BİR KEŞİF MİDİR YOKSA BİR İCAT MI?”*

Harun Tepe[†]

Özet: Birlikte yaşam kimi kural ya da ilkelere dayanarak yaşamayı gerektirir. Ama hiçbir tek ilke birlikte özgür yaşam için gereken ortamı sağlayamaz. Hangi türden ilke, neye ilişkin bir ilke olursa olsun, hiçbir *tek* ilkeye dayanarak birlikte yaşam, etik değerlerin korunduğu bir yaşam sağlanamaz. Ama gerek yaşamın kendisinde, gerekse yaşananlardan yola çıkılarak ortaya konulan felsefi-siyasi görüşlerde böyle ilkeler bulmak güç değildir. Etik tarihi bu türden ilke ve değerlerle doludur. Filozoflar tarafından ortaya atılan, önerilen ilkeler de yaşamdan, yaşananlardan yola çıkılarak ortaya konulmaktadır. Değerler ve ilkeler insan yaşamının onsuz olunamayan oluşturuçularındandır, ama filozoflarca kavramlaştırılmaları gerekmektedir. Kavramlaştırma ise ne bir icattır ne de bir keşif.

Anahtar Kelimeler: Birlikte Yaşamak, Değerler, İlkeler, Keşif, Buluş

Abstract: Living together in a community with others necessitates some rules or principles, but any single specific principle cannot provide a medium that is essential for living freely and together with others. Acting on just any single principle indifferent to whatever principles or what kinds of principles they might be, cannot ensure us a life in which ethical values are protected. To find these kinds of principles, however, is not difficult both in daily life and in philosophical-political theories derived or conceptualized from experiences of daily life. The history of ethics is full of these kinds of values and principles. Principles put forth or submitted by philosophers are derived or conceptualized through taking the daily life experiences as a starting point. Though values and principles are the indispensable constructors of human life, they need to be conceptualized by philosophers. And the conceptualization is neither an invention nor a discovery.

* Bu yazı ilk olarak 17-18 Şubat 2012 tarihlerinde Antalya Büyükşehir Belediyesi, Antalya Kültür Sanat Vakfı ve Antalya Ticaret ve Sanayi Odası tarafından Antalya’da düzenlenen *Etik, Politik ve Ötekilik* konulu toplantıda sunulmuştur. Yazının başlığı da etkinlik düzenleme kurulu tarafından konuşmacı olduğum oturumun başlığı olarak belirlenmiş, konuşmacılardan bu soruya yanıt vermeleri istenmiştir.

[†]Prof.Dr. Harun TEPE Hacettepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Beytepe Ankara. harun1@hacettepe.edu.tr.

Key Words: Living together, values, principles, invention, discovery

Etik ve politika, Platon ve Aristoteles'ten bu yana felsefesinin ayrılmaz ikililerindedir. Etik politikanın ihtiyaç duyduğu bilgileri ona sağlar. Politika etikten edindiği bilgilerle yönetim etkinliğini yerine getirir; yönetimin amacına uygun bir biçimde yapılabilmesi de ancak bu bilgilerin kılavuzluğunda başarılabilir. En azından Aristoteles ve Kant gibi kimi filozofların etikle uğraşmaları bu varsayıma dayanır. Politikacıların insanları “iyi” ya da “mutlu” kılmayı amaçladıkları, bunun da ancak insanların erdemli olmasıyla başarılacağı düşünülerek, “insan için iyi nedir?”, “insan nasıl erdemli olabilir?”, “erdem nedir?” gibi sorular etik tarafından yanıtlanmaya çalışılır. Genel olarak etikten beklenen de “iyi”nin, “iyi ya da değerli eylem”in, “iyi yaşam”ın ne olduğunu ortaya koymasıdır. Bu bilgi her tek kişinin kendi eylemlerine ve yaşamına kılavuzluk edebileceği gibi, toplumu yönetenler için de yol gösterici olabilir. Kişi açısından etik, kişinin karar ve eylemlerine ilişkin iken; toplum ya da siyaset açısından etik bireyler arasındaki ve bireyle devlet arasındaki ilişkilerin nasıl düzenleneceğine ilişkindir. Siyaset felsefesi daha çok bu ikincisiyle ilgilidir. Bireyler arasındaki ya da bireyler ile devlet arasındaki ilişkilerin hangi ilkelere göre düzenleneceği sorunu siyaset felsefesinin sorunudur. Toplumsal ya da birlikte yaşam kimi kural ya da ilkeleri gerekli kılmaktadır. Bunların belirlenmesinde siyasete yol göstermesi gerekense siyasal etik ya da siyaset felsefesidir.

I. Bir arada yaşamak bir seçim mi yoksa bir zorunluluk mudur?

“Bir arada yaşamak bir seçim mi yoksa bir zorunluluk mudur?” diye sorulsaydı, bu soruya duraksamadan “zorunluluk” diye yanıt verirdik. Bu zorunluluk insanın kendi yapısından –insanın yalnız başına yaşayamayacağı, yaşamak da istemeyeceği gerçeğinden- gelen bir zorunluluk olabileceği gibi, verilmiş bir durum olarak içinde bulunduğumuz koşulların bize dayattığı bir zorunluluk olarak da anlaşılabilir. Dünyada hep başkalarıyla birlikteyiz. Dünyayı tanıdığımız, ama çoğunlukla da tanımadığımız başka kişilerle paylaşıyoruz. Her yerde benim dışında başkaları da var. Başkaları için de ben varım. Ama sonuçta kimse tek başına değil. Bunu verilmiş bir durum, bir olgu durumu olarak görmek gerek. Çünkü olan budur. Bize düşen olanı olduğu gibi dillendirmek ya da dile getirmeye çalışmaktır. İnsan başkalarıyla birlikte yaşayan, ancak başkalarıyla birlikte yaşayabilen, böyle yaşamayı arzu eden bir varlıktır.

Öte yandan kimse tek başına “kendisi” de olamamaktadır zaten. Biz ancak başkalarıyla, başka kişilerle “ben” ya da “biz” oluyoruz. Her “ben” ya da “biz”, “sen” ve “siz” konumlandırılmasıyla mümkün olmaktadır. Kısaca “öteki” olmasaydı “ben” de olamazdı. Her ben olma ötekiyle, bu anlamda “ötekileştirme”yle varlık kazanmaktadır. Etik bir içerik taşımayan bu anlamdaki öteki, ben olmanın da zorunlu koşulunu oluşturmaktadır.

Bu bize bir arada yaşamının, çoğu kez bir seçim olsa ya da seçim gibi görünse de bir zorunlu seçim ya da bir zorunluluk olduğunu gösteriyor. Kişiler kimi tekil örneklerinde görüldüğü, kimi yazınsal metinlerde konu edildiği gibi yalnız kalmayı, diğer insanlardan tamamen kopuk bir biçimde yaşamayı da seçebilir; kendilerini kalabalıklardan çekip koparak yalıtılmış bir yaşam biçimini de yeğleyebilirler. Bu nedenle eğer zorunluluktan Aristoteles’in dediği anlamda, başka türlü eyleme imkânının olmamasını anlarsak, birlikte yaşama bir zorunluluktan ziyade bir seçim olarak görülebilir. Yine Aristoteles’in sözcüğü kullandığı anlamda, her eylem bir seçimi göstermektedir, zor altında yapılan eylem neredeyse yok gibidir; bu anlamda yaşamayı sürdürmenin kendisi bile bir seçim olarak nitelenebilir.

“Birlikte yaşamak bir zorunluluk mudur yoksa seçim midir?” sorusunu, “yapısı ya da doğası gereği insan yalnız yaşayabilir mi, yaşamayı ister mi?” biçiminde ele alırsak, sorunun yanıtı, kimi ayrık örnekler olsa da genel olarak insanların birlikte yaşadıkları, birlikte yaşamayı seçtikleri ve ancak birlikte yaşayarak kendileri olabildikleridir. Öyleyse sorunun olanaklı bir yanıtı insanın birlikte yaşamasının ya da yaşama isteğinin onun yapısının bir gereği olduğu, bir seçime dayansa da bu seçimin neredeyse “zorunlu” bir seçim olduğudur.

II. Bir arada yaşamının kural(lar)ı ne(ler)dir?

Birlikte yaşamak bir zorunluluk ya da seçilmiş bir zorunluksa, bu zorunluluğunun başka zorunlulukları da birlikte getirmesi kaçınılmazdır. Bir arada yaşamının kimi gerekleri olduğu muhakkaktır. Birlikte yaşamak başkalarının da var olduğunu bilerek yaşamaktır. Başka kişilerin fiziksel varlığı bile kendi başına bir engellemedir, istediğimi yapmamın önünde bir engeldir. Onların farklılıkları, benden çok farklı olabilen istem ve eylemleri ise yalnız bir engel değil, aynı zamanda “hoş görülme” bile tahammül etmeyi ya da edebilmeyi gerektiren bir durumdur. Bu durum özgürlük çağında ciddi bir sıkıntıya yol açmaktadır.

Çağımız belki Kant'ın kendi dönemi için söylediği gibi, bir aydınlanma çağı değilse de kimileri için aydınlanma çağıdır belki, ama kimileri için post-modern dönem daha çokları içinse bir modernlik öncesi dönemdir-, bir özgürlük çağıdır. Özgürlüğün bayraklaştığı bir yüzyıldır. Her yerden özgürlük talepleri yükselmektedir. Herkes en azından kendisi için özgürlük –ya da özgürlük dediği şeyi- istemektedir, özgür olmak istemektedir. Bu talepleri seslendirenlerin istediklerine bakarsak, kişilerin engellenmemek, istediklerini yapmak, istem ve eylemlerinde karar verici olmak, istedikleri gibi yaşamak istediklerini görürüz. Bugün genel olarak özgürlükten anlaşılan şey de budur: Kişinin istediğini yapması, kendisine karşılanmaması, eylemlerinde engellenmemesi.

Ama başkalarının fiziksel varlığı bile bir engeldir her istediğini yapmanın önünde. Öte yanda başkalarının da benimkine benzeyen ya da benimkinden farklılaşan kimi istekleri vardır. Onlar da istedikleri yapmak, yaparken de engellenmemek istemektedirler. Bu durum bugün siyaset felsefesinin ana sorunlarından birini, belki de en önemlisini karşımıza çıkarmaktadır: *Hem özgür kişiler olup hem de birlikte yaşayabilir miyiz?* Hem topluluk içinde bir arada hem de özgür yaşamamız nasıl olanaklıdır? Nazım Hikmet'in özlü deyişiyle “Bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşcesine yaşayabilir miyiz?” “Hem bireyi hem de toplumu merkeze alan bir siyasal/etik düzen kurulabilir mi?” demektir bu. Bireyin temel haklarının korunduğu, ama aynı zamanda birlikte yaşamın da birey kadar dikkate alındığı bir siyasal toplum oluşturabilir miyiz demektir bu.

Bu soruya teorik olarak bir yanıt vermek mümkün olduğu gibi olandan, yaşananlardan hareketle de olumlu bir yanıt vermek mümkündür. İşte bu noktada kurallar, ilkeler, değerler karşımıza çıkmaktadır. Ama bu, metnin ve oturumun başlığını oluşturan soruda dile getirildiği gibi, tek bir kural ya da ilke değildir. Hangi türden ilke, neye ilişkin bir ilke olursa olsun, *tek birilkeye* dayanarak birlikte yaşam, kişilerin haklarının ve toplumsal özgürlüğün –yani etik değerlerin- korunduğu bir yaşam sağlanamaz. Ama gerek yaşamın kendisinde, gerekse yaşananlardan yola çıkarak ortaya konulan felsefi-siyasi görüşlerde böyle etik ilkeler bulmak güç değildir. Etik tarihi bu türden değer ve ilkelerin tarihidir aslında. Etik Platon ve Aristoteles'ten bu yana hep bize bu türden ilkeler, etik yaşamın olanağının koşullarına ilişkin bilgiler sunmaya çalışmaktadır. Her iki Eskiçağ filozofunun etik-siyaset görüşlerinin merkezinde yer alan adalet ilkesi, adalet kavramı böyle bir ilkedir. Adalet Platon'da siyasal

toplumun ya da *Politeia*'nın ana erdemidir. Adil bir şehir devleti ise orada yaşayan her kesimin kendine düşeni yerine getirmesiyle, işi yapmasıyla ortaya çıkabilir ancak. Toplumdaki her üç kesimin –üretenlerin, yöneticilerin ve koruyucuların- kendi işini yapmasıyla adil bir toplum oluşturulabilir. Kişiler ise ruhlarının bilen yanları ile arzulayan yanları arasında iradeleriyle bir denge sağlayabildiklerinde, içlerindeki yanlardan her biri kendi işini gördüğünde adil kişiler olurlar.¹ Aristoteles'te ise adalet bir orta değildir: ama öteki erdemlerden farklı bir orta değildir bu, adalet orta olanın özelliğidir. “Adaletli eylemin de haksızlık etmek ile haksızlığa uğramanın ortası olduğu açıktır; çünkü biri daha fazlaya öteki daha aza sahip olmaktır. Adalet de bir ortadır, ama öteki erdemlerden olduğu için değil; o, orta olanın özelliğidir; adaletsizlik ise uçların özelliğidir. ... Bunun için adaletsizlik bir aşırılık ve eksiklik, çünkü fazla ve az olanı tercih eder”. “Haksız eylemde ‘daha az’ haksızlığa uğramak, ‘daha çok’ ise haksızlık etmek olur”.²

Günümüzde bir arada yaşamayı, bir arada etik bir yaşam sürmeyi sağlamaya yönelik ilkeler gerek kamusal düzenleme ilkeleri olarak gerekse kişi-kişi ilişkilerini düzenleyen ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası bildirge ve sözleşmeler ile anayasaların önemli bir bölümünü oluşturan temel haklar ya da insan hakları bu tür ilkelerdendir-en azından onların bu tür ilkelerden oluşmaları beklenir. “Kişi açısından bakıldığında etkin ve edilgin anlamda muamele ilkeleri ya da normları olan insan haklarına devlet açısından bakıldığında, ... insan hakları toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde dayanılacak normlardır –yani çeşitli düzeylerde hukukun oluşturulmasında/türetilmesinde hareket edilecek temel öncüller ve kamu işlerinin yönetimini belirleyen normlar”dır.³ Toplumsal düzenlemeler için, hukuk ve siyaset için etik ilkelerdir insan hakları, günümüzün tarihsel koşullarında birlikte yaşamının olmazsa olmazlarından. Özgürlüğün sağlanmasının, hak ihlallerinin önlenmesinin, böylece kişilerin temel haklarının korunduğu bir toplumsal yaşamın önkoşullarıdır insan hakları. Hukuk, yani anayasa, yasa ve yönetmelikler bu ilkelere uygun biçimde yapılırsa, siyaset bu ilkeleri kendisine tüm etkinliklerinde temel olarak alırsa, söz konusu ülke ya da devlette özgürlük sağlanmış olur. Kişilerin temel hakları korunmuş, kişilere insanca yaşama ve insan olarak kendilerinde taşıdıkları olanakları gerçekleştirme olanağı tanınmış olur. Kısaca etik ilkeler

¹Platon, **Devlet**, çev. S. Eyüboğlu ve M.A. Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980 s.441 d-e

²Aristoteles, **Nikomakhos'a Etik**, çev. Saffet Babür, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1988, s.1133b 25-1134 a15.

³ Kuçuradi, 2007 – 60 - 61

olan insan hakları etik bir yaşam ortamının sağlanmasında, kişilerin temel haklarının korunmasında ve bir ülkede ya da devlette özgürlüğün tesis edilmesinde vazgeçilmez ilkelere dir.

Ama bir arada yaşamak yalnız bir ilke sorunu değildir ya da ilkelerle sağlanabilecek bir şey değildir. Çoğu zaman tutumlar ya da istemler de ilkeler kadar önemli olmaktadır birlikte yaşam için. Çoğulculuk ve farklılıklar çağında birlikte yaşam için gerekliliğinden en çok söz edilen kavramlardan birisi de tolerans, tahammül etme ya da katlanmadır. Farklı yaşam biçimleri, farklı kültürler, farklı değerler ve eylem biçimleri yan yana var olduğuna, insanlar birlikte yaşamak zorunda olduğuna göre, bugün en fazla ihtiyaç duyulan şeylerin başında gelmektedir tolerans. Farklıkların birlikte varlıklarını sürdürmeleri ancak tolerans ilkesiyle mümkündür. Ama nedir tolerans? “Dünyamızın bugünkü koşullarını göz önünde bulundurarak, tolerans konusuna baktığımızda, ‘tolerans’ın en azından iki ana açıdan ele alınabileceğini görüyoruz: bir kişi tutumu olarak tolerans veya hoşgörü ve kamu işlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesiyle ilgili bir istem olarak [tolerans]; yani aynı konuya ilişkin farklı düşünce ve pratiklerin oluşturduğu ve kapsadıkları önceden belirlenemeyecek olan bir alanla, ama sınırlarını tolerans konusu olamayacakların –bu alanın dışında kalması gerekenlerin- çizdiği alanla ilgili bir istem”.⁴

Bir kişi tutumu olarak toleransın ne olduğuna baktığımızda, başka insanlarla ilişkilerde toleranslı kişinin özelliği, kendisinden farklı düşüncelere, hatta karşı olduğu düşüncelere sahip olan kişilerin, onaylamadığı davranışlarda bulunan ve tutumları olan kişilerin haklarına zarar vermemesi ya da zarar vermek istememesidir. Kendisinden farklı hatta bazen onların karşıtı olan düşünce ve davranış sahiplerinin temel haklarına zarar vermemesidir. Tolerans konusu olan ve korunması gereken, farklı düşünce ya da davranışlar değil, o davranışta bulunan kişinin temel haklarıdır, örneğin farklı düşünce ve inançları nedeniyle insanların saldırıya uğramaması, çalışmaktan alıkonulmamaları, öldürülmemeleridir. Yoksa kişilerin onaylamadıkları ya da karşı oldukları düşüncelere ve davranışlara karşı çıkmaması, saygı göstermesi anlamına gelmez tolerans.

Tüm bu söylenenler bir arada yaşamının, birlikte yaşamının özünde bir değer ve ilke sorunu olsa da tek bir ilke ya da normla halledilebilecek bir sorun olmadığını bize göstermektedir. Bir

⁴ A.g.e. s.88

ilke sorunu olduğu kadar bilgi sorunudur, her Őeyden önce de siyasal bir sorundur birlikte yaşamak; nk birlikte yaşam siyasal bir yaŐamdır; nk hukuku yapanlar, insanlar arası iliŐkileri hukukla düzenleyenler siyaset adamlarıdır. Ama siyaset, birlikte yaşamanın ancak etik ilkelere dayanarak sağlanabileceğini görmez ya da göz ardı eder de, insanlararası ve siyasal birlik ile yurttaŐlar arası iliŐkileri g veya çıkarı esas alarak kurarsa, birlikte zgr yaşamak, yerini “bazıları”nın iyi, zgr ve mutlu yaŐamasına bırakır. Bazılarının hakları korunurken, bazılarının temel hakları ihlal edilir; ülke bazıları için zgr bir ülke olurken, bazıları için baskının egemen olduğu bir ülke olur. Ama bir ülkede ya da toplumda bazıları zgr iken, bazıları değilse, orada özgürlük yok demektir. Bir ülkede ancak herkes zgrse, özgürlükten herkes eŐit biçimde yararlanabiliyorsa ya da herkes haklarını eŐit biçimde kullanabiliyorsa, o ülke zgr bir ülkedir. Yoksa her toplumda birisi ya da birileri her zaman zgr olmuŐtur zaten.

III. Bir arada yaşamayı mümkün kılan kurallar ya da ilkeler bir keşif mi yoksa icat mı olacaktır?

Bir arada yaşamanın ancak birden çok ilkeyle mümkün olduğunu, bu ilkelerin de kimi değerlere dayandıklarını ya da değerleri korumayı yönelik ilkeler olduklarını saptadıktan sonra, son olarak bu ilkelerin “bir keşif mi yoksa bir icat mı olacakları” sorunu ele alalım. Sorudaki “olacaktır” bilinçli bir seçimle ‘olur’ anlamında değil de, geleceğe yönelik bir bildirimde bulunan bir sözcük olarak seçilmiŐse, bundan sorunun gizli yanıtının “icat” olduğu da çıkmaktadır; nk ilke yoktur henüz, icat edildikten sonra varolacaktır. Ama ilke önceden varolsaydı, o zaman keŐiften önce de varolması söz konusu olurdu: keşif önceden mevcut olanın keŐfidir ancak; varolmayan keŐfedilemez zaten; önceden varolan keŐifle bilinir hale gelir ya da farkına varılarak dile getirilir sadece. İcat ise icat edilmesiyle varlığa gelendir.

Aslında soru değerlerin ve ilkelerin ontolojik durumlarına ilişkindir. İlkeler –buna değerleri de dhil edebiliriz- onları dile getirenlerin icat ettiği Şeyler midir yoksa ilkeleri dile getirenler sadece olanı keŐfedip dillendirmekte midirler? Sanırım bunu sormaktadır yukarıdaki soru. Örneğin Aristoteles’in karakter erdemlerine ilişkin olarak ortaya koyduğu *mesotes* (orta olma) bir icat mıdır yoksa Aristoteles’in bir keŐfi midir? [“Neliğine ve tanımına bakılırsa erdem,

orta olandır (*mesotes*); en iyi olan ve olumluluk açısından bakıldığında ise o, uçta olandır:⁵ bu erdemın ayırıcı özelliği, onu diğer huylardan ayıran özelliğidir; erdem, düşünne düşünne tercih edilen bir huudur, bize göre orta olan, akıllıca ve uslu kişinin belirleyeceği şekilde belirlenen bir huudur:⁶ bu, erdemın eylemle ilgisinde bir tanımındır”⁷]. Bu soruya ya biri ya da öteki türünden bir yanıt verilemez, ama şunu söylemek mümkündür: Aristoteles insan eylemlerine, her gün yapılıp edilenlere bakarak bu çıkarımları yapmaktadır. “Erdem nedir?” sorusunun yanıtını oluşturan “Erdemlerin övülen huylar”dır çıkarımı, yaşamda övülen ve yerilen huylar ya da edinilen kişilik özelliklerine bakılarak yapılmaktadır. Erdemli denilen türden eylemler kavramlaştırmadan önce de vardır. Ama farklı türden eylemlere ya da kişilik özelliklerine erdemli denilebilmektedir yaşamda. Kimi zaman birbiriyle çatışan yargılar verilmektedir bu konuda. Filozofa düşün bu kargaşadaki düzeni bulmaktır. Filozofun yaptığı felsefeyle yaşamda olup bitene yönelmesi ve kavramlaştırmalar yapması, ilkeler ortaya koymasındır. Filozof yalnız bir resmedici değildir. Kavram ve ilkelerin ortaya çıkışında belirleyici bir rolü vardır: çünkü kavram ve ilkeleri dillendiren odur.

Kant’ın “ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun” diyen kesin buyruğu bir icat mıdır? Kant’ın “safılığında ve halisiliğinde, ... saf felsefeden başka yerde aranmamalıdır, dolayısıyla o (Metafizik) daha önce gelmelidir ve onsuz hiçbir ahlak felsefesi olamaz; hatta bu saf ilkeleri deneysel olanlarla karıştıranı, Felsefe adını hak etmez”⁸ dediği ahlak yasası bir icat mıdır? Kant bu soruyu sormaz, ama *Ahlak Metafiziliğinin Temellendirmesi*’nde yaptığı işi açıklarken bu soruya da bir yanıt verir: “*Temellendirme, ahlaklılığın en yüksek ilkesinin aranıp bulunmasından ve saptanmasından başka bir şey değildir*”⁹ Kant bu ilkenin yerinin akıl olduğunu düşünür. “Bütün ahlak kavramlarının yeri ve kaynağı tamamen *a priori* olarak akılda bulunur; hem de en yüksek derecede kurgusal olan akılda olduğu kadar sıradan insan aklında da; bu kavramlar deneysel, bundan dolayı da sırf rastlantısal olan bilgilerden çıkarılamaz; bizim için en yüksek ilkeler olmalarını sağlayan değerlilikleri, kaynaklarının tam bu safılığında bulur”¹⁰lar.

⁵ Aristoteles, **Nikhamakos’a Etik**, 1107 a 6

⁶ A.g.e, 1106b 35

⁷Kuçuradi, İoanna, **Çağın Olayları Arasında**, Ankara: TFK Yayınları, 2009.

⁸Kant, Immanuel, **Ahlak Metafiziliğinin Temellendirilmesi**, çev. İ. Kuçuradi, Ankara:TFK Yayınları, s.5

⁹ A.g.e. s.7

¹⁰ A.g.e. s.27 - 28

“Ahlaklılığın en yüksek ilkesinin aranıp bulunması”ndan söz etmektedir Kant. “Ahlaklılık ilkelerinin insanın doğal yapısının bilgisinde aranıp aranamayacağını” sormakta, “eğer bu ilkeler tamamen a priori, hertürlü deneyden bağımsız ise, başka hiçbir yerde –en az derecede bile olsa- bulunamayıp kayıtsız-şartsız saf akıl kavramlarında bulunacaksa”¹¹, bu araştırmanın saf pratik dünya bilgeliği ya da Ahlak Metafiziği olarak adlandırılabilceğini söyler. Bir şeyi aramaya çıkan kişi, bir varolanı ya da varolduğunu düşündüğü bir şeyi arar. Bir şey mevcut değilse ya da mevcut olduğuna inanılmıyorsa arama da başlamaz zaten. Öyleyse Kant bu ilkenin varolduğunu düşünmektedir aramaya başlamadan önce; hatta yerini de söylemektedir: Bu ilkenin çıkarılacağı yer akıldır. Zaten tüm ahlak kavramlarının yeri ve kaynağı akıldır. Kimi ilkelerin en yüksek değer olmalarını sağlayan değerliliklerinin temeli de onların kaynaklarını akılda bulmalarıdır.

Yine Kant “koşulsuz pratik olanla ilgili bilgimiz nereden başlar? Özgürlükten mi, yoksa pratik yasadan mı?” diye sorduğunda, bu bilginin özgürlükten başlayamayacağını, çünkü özgürlüğün ne doğrudan doğruya bilincine varılabileceğini ne de deneyden çıkarılabileceğini söyler. Buradan çıkardığı sonuç ise “(kendimiz için isteme maksimleri ortaya koymaya başladığımız anda), kendisini bize ilk gösteren[in], doğrudan doğruya bilincine vardığımız *ahlak yasası* olduğunu” söyler.¹² Bu yasanın bilincinin nasıl olanaklı olduğunu, yasanın bilincine nasıl vardığımızı bir örnekle anlatır: Bir prens bir kişiyi hemen öldürmekle tehdit ederek şerefli bir adam aleyhinde tanıklık yapmaya zorlasa, acaba bu kişi – ne kadar büyük olursa olsun- yaşamaya olan sevgisini yenmeyi olanaklı görür mü diye sorar. Bu sevgiyi yenip yenemeyeceğini kesin biçimde söylemeye cesaret edemese de, yenmesinin olanaklı olduğunu duraksamadan kabul etmek durumunda kalacaktır. Kant bu kişi “belirli birşeyi yapması gerektiğinin bilincinde olduğu için, onu yapabileceği yargısına varır ve kendisinde, ahlak yasası olmasaydı bilemeyeceği özgürlüğün bulunduğunu görür” demektedir. Burada kişinin farkına vardığı şey bir şey yapması gerektiğinin bilinci ya da ahlak yasasının bilincidir. Bu yasa saf pratik aklın temel yasasıdır: “Öyle eyle ki, senin

¹¹ A.g.e. s.26

¹²Kant, Immanuel, **Pratik Akılın Eleştirisi**, çev. İ. Kuçuradi, F. Akatlı, Ü. Gökberk, Ankara: TFK Yayınları, 1994, s. 34

istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin”.¹³

Bu aktarılanlardan ahlaklılık ilkelerinin- saf pratik aklın temel yasası olarak ahlak yasasının- var olmasından, akılda bulunmasından söz edildiğinde, bundan onların bir yerlerde duran, birileri tarafından yeraltındaki değerli bir madenin ya da toprağa gömülü bir hazinenin bulunması gibi bulunmayı bekleyen şeyler olarak görüldüğü düşünülmemelidir. Bu ilkeler türetilmekte, formüle edilmekte, dile getirilmektedir kuşkusuz; ama türetilmesi için insanların karşı karşıya geldiği yaşanan kimi durumların, kimi insan eylemlerinin olması gerekir. Yaşantılar, bu ilkelerin yaşandığı durumlar vardır kuşkusuz. Başka bir deyişle, kimi eylem ve yaşantılara insan bilme yetisinin yönelmesiyle ilkeler türetilmektedir. Örneğin Kant bir eylemin ahlaklı olmasını, o eylemin öznel ilkesinin ya da maksiminin ben sevgisi tarafından belirlenmemesinde görür. Aslında bu ahlaklılık anlayışı yaşamda da sıkça karşılaştığımız bir şeydir. Kişiler yalnız kendi çıkarları gerektirdiği için bir şey yapıyorlar, kendi çıkarlarını korumak için bir eylemde bulunuyorlarsa, kimse bu eylemin ahlaklı ya da etik olduğu düşünmez. Övülecek bir eylem değildir bu. Ama kendi çıkarını da bir yana bırakarak o koşullarda yapılması gerektiğini düşündüğü şeyi yapmışsa bu eylem övülür, etik bulunur. Diğeri sıradandır. Yaşam ben sevgisinin ya da çıkarların yönlendirdiği eylemlerle doludur zaten. Kant işte bu yaşam durumunun teorisini yapmış, buradan ahlaklılığın temel ilkesini türetmiştir: “ancak eyleminin temelinde yatan istemenin ilkesi genel geçer olmasını istenebilecek türden bir ilke ise o eylem ahlaklıdır” ilkesini.

Kant’ın etik görüşünden yola çıkarak, ama onun etik görüşünde gördüğü önemli ve eksik yanları da dile getirerek kendi etiğini oluşturan Kuçuradi de eylem ilkeleri ve nasıl türetildikleri üzerinde durur. İlkeler farklı yerlerden, farklı biçimlerde, ama hep bir türetmeyle ortaya çıkarılırlar. Onların değerini belirleyen şey ise türetildikleri yerdir. “Eylem ilkeleri ise bir tür *inanç*lardır: yapılması ve yapılmaması *gereken* konusunda *düşünceler*” [dir]. Düşünceler olarak eylem ilkeleri ise *çıkarımlardır*. Bu eylem ya da davranış ilkelerine kaynakları ya da türetildikleri yerler açısından bakıldığında ise

¹³ A.g.e. s.35

a) onların bir kısmının “tek tek davranışların etkilerinin değerlendirilmesinden; bu etkilerin böyle davranmış kişilere genellikle sağladıkları yarar veya verdikleri zarar bakımından değerlendirilmesinden yapılan çıkarımlar” olduğu.

b) Pratik ilkelerin diğer bir kısmı ise insanın değerinin bilgisinden, doğrudan ya da tarihsel koşullarda insanın değerini çiğnenmesinin bilgisinin yardımıyla yapılan çıkarımlarla türetilen ilkelerdir. İşkence yapmamak gerekir gibi.

c) Bir de meta-ilkeler denilen, ancak başka ilkeler üzerinde akıl yürüterek çıkarılan “herşey yapılabilir” ilkesi gibi üst ilkeler vardır.¹⁴

Kültürel normlar adı da verilen birinci türden ilkeler farklı tarihsel gerçeklik koşullarında deneyden, bir çeşit indüksiyonla türetilirler. Bunların kaynağı belirli doğal-tarihsel koşullar ve farklı kültürlerin insan anlayışlarıdır. Türetildikleri anda, türetildikleri durumun koşullarında bir grupta düzen kurmayı veya mevcut düzeni korumayı amaçlarlar, böyle bir işlevleri vardır. Kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel-göreneksel (kültürel) normların pek çoğu bu türden normlardır.

İkinci türden normlar ya da ilkeler insanın içinde bulunduğu en az iki farklı tarihsel durumun, insanın bazı yapısal olanaklarının değerinin bilgisi ışığında (ya da insan onuru dediğimizin ışığında) karşılaştırılmasıyla türetilmektedirler. İnsanın değerine zarar veren insansal ya da tarihsel koşullar karşısında, doğrudan ya da dolaylı olarak bu bilgiden türetiliyorlar- “ışkence yapmamak gerekir”, “ırk ayrımı yapmamak gerekir” normları gibi.¹⁵

Ama hangi türden olursa olsun tüm bu ilkeler çıkarılan ya da türetilen ilkelerdir; türetim ya da çıkarım için önceden bazı şeylerin verilmiş olması gerekir. Belli koşullar, yaşanmışlıklar yoksa, onlara yönelen, onları sorun eden bir bilinç ya da özne, insanın değerleri ve değerliliği yoksa, ilkeler de olmayacaktır. Ama bu ilkelerin bir icat olduğu anlamına gelmez. İlkeler ne bir keşiftir ne de bir icattır. Yaşananlardan –kimi zaman insanın değerinin bilgisinden de- türetilen, olan bitenden çeşitli akıl yürütme biçimleriyle ortaya çıkarılan şeylerdir ilkeler ya da kurallar. Farklı türdeki varolanlardan –deneyden ve insanın değerinin bilgisinden- bilincin ya

¹⁴Kuçuradi, İoanna, **Çağın Olayları Arasında**, s.177-178

¹⁵Kuçuradi, İoanna, “*Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Hakları*”, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, Ankara: TFK Yayınları, 2007. s.64-65

da öznenin o varolanlara yönelmesiyle varlığa gelen, olandan akıl yürütmeye türetilen şeylerdir ilkeler.

KAYNAKÇA

Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (çev. Saffet Babür), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1988.

Kant, Immanuel, Pratik Aklın Eleştirisi, (çev. İ. Kuçuradi, F. Akatlı, Ü. Gökberk), TFK Yayınları, Ankara, 1994.

Kant, Immanuel, Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, (çev. İ. Kuçuradi), TFK Yayınları, Ankara, 1995.

Kuçuradi, İoanna, "Etik İlkeler ve Hukukun Temel Öncülleri Olarak İnsan Hakları", *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*, TFK, Ankara, 2007.

Kuçuradi, İoanna, Çağın Olayları Arasında, TFK Yayınları, Ankara, 2009.

Platon, Devlet, (çev. S. Eyüboğlu ve M.A. Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.